

Els monjos del monestir de Sant Miquel de Cruilles i la justícia: crònica d'un assassinat fallit (1353)

La cúria episcopal de Girona a l'edat mitjana

SERGI REXACH CAMPS

Sergi Rexach Camps

ELS MONJOS DEL MONESTIR
DE SANT MIQUEL
DE CRUÏLLES I LA JUSTÍCIA:
CRÒNICA D'UN
ASSASSINAT FALLIT (1353)

La cúria episcopal de Girona a l'edat mitjana

Publicacions de l'Abadia de Montserrat
2022

Diputació de Girona

Primera edició, novembre de 2022

© Sergi Rexach Camps, 2022

La propietat d'aquesta edició és de
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Ausiàs Marc, 92-98 – 08013 Barcelona

ISBN: 978-84-9191-248-4

Dipòsit legal: B. 18700-2022

Imprès a Gráficas Rey

Disseny de la coberta: Jordi Avià

ÍNDIX

AGRAÏMENTS	5
SIGLES I CRITERIS TIPOGRÀFICS	7
1. INTRODUCCIÓ	9
1.1. OBJECTIUS	10
1.2. METODOLOGIA	10
1.3. FONTS	12
1.3.1. <i>El procés</i>	12
1.3.2. <i>Fons complementàries</i>	15
1.4. ESTAT DE LA QÜESTIÓ	18
2. EL CRIM DEL MONESTIR DE SANT MIQUEL DE CRUÏLLES	23
2.1. BREU HISTÒRIA DEL MONESTIR DE SANT MIQUEL DE CRUÏLLES	24
2.1.1. <i>El monestir de Sant Miquel de Cruïlles i la seva comunitat</i>	32
2.2. EL CRIM: CRONOLOGIA DELS FETS	36
2.2.1. <i>L'autor material</i>	46
2.2.2. <i>L'autor intel·lectual</i>	47
2.2.3. <i>El còmplice</i>	48
2.2.4. <i>La víctima</i>	48
3. EL PROCÉS DE 1353	51
3.1. CONTINGUT, PROCEDIMENTS I JURISDICCIÓ	51
3.1.1. <i>El jutge: el bisbe</i>	54

3.1.2. <i>L'oficial i l'escrivania</i>	55
3.1.3. <i>Les bases jurídiques del dret processal canònic</i>	57
3.2. LA DENÚNCIA I ELS CÀRRECS	60
3.3. LA FASE D'OFENSA: L'ENQUESTA	62
3.3.1. <i>La llengua en el procés inquisitiu</i>	63
3.3.2. <i>Declaració de fra Ponç Pagès, l'acusat</i>	65
3.3.3. <i>Declaració del prior fra Pere Llapart, la víctima</i>	67
3.3.4. <i>Declaració dels testimonis</i>	69
3.4. LA RESOLUCIÓ DEL PROCÉS	78
3.4.1. <i>Detenció i designació de procuradors per a fra Guillem Tomàs</i>	80
4. CONCLUSIONS	83
5. FONTS CONSULTADES I BIBLIOGRAFIA	87
5.1. FONTS CONSULTADES	87
5.2. BIBLIOGRAFIA	87
APÈNDIX DOCUMENTAL	93
CRITERIS DE TRANSCRIPCIÓ	93
EL PROCÉS	94
FONTS COMPLEMENTÀRIES	125

1. INTRODUCCIÓ

«Time Deum et da ei honorem quia venit horam iudici eius.¹ Hic iacent monachi et clerici huius monasteri quorum anime requiescant in pace. Amen. Anno 1581.» Aquesta inscripció, situada en una tomba a terra davant de l'altar de l'església de l'antic monestir de Sant Miquel de Cruïlles, és el principal element en l'espai actual que ens recorda que durant l'època medieval havia estat un important cenobi benedictí i, alhora, senyoria feudal de la zona baix-empordanesa.

L'aventura d'aquesta recerca va començar a finals del mes de novembre de 2017 quan, després d'acabar el grau d'història a la Universitat de Barcelona, des del Consell Comarcal del Baix Empordà em van donar l'oportunitat, amb una beca de l'Àrea de Patrimoni i Cultura, d'iniciar el que s'ha convertit en la meva recerca fins al dia d'avui: el monestir de Sant Miquel de Cruïlles. Durant aquest temps es van establir les bases històriques i documentals que, al llarg dels anys d'estudi en cultures medievals, s'han augmentat amb treballs més concrets, com la producció documental, l'alimentació, la moral, la sexualitat o la devoció i litúrgia a l'església del monestir. D'aquesta manera, amb el present estudi, resultat del Treball Final de Màster, hom vol enllestir el gruix de la investigació sobre la història del monestir de Sant Miquel de Cruïlles en funció de la documentació actualment coneguda. Això no obstant, també s'obrirà la porta a possibles noves línies de recerca, com ara la justícia episcopal a Girona i els processos criminals.

Així doncs, al llarg de les pàgines següents ens endinsarem en un dels episodis més foscos de la història del monestir en què, en plena crisi del segle XIV, alguns dels seus membres van intentar obtenir el poder a través de mecanismes, si més no, poc cristians. El crim és una de les pràctiques que acompanyen l'ésser humà i les societats des dels seus orígens, amb variants en el mètode, però no en l'essència, i, és clar, la diòcesi gironina també es veié afectada per aquesta realitat.

1. Apocalipsi 14,7.

1.1. OBJECTIUS

La present obra té com a epicentre el volum 274 de la secció de Processos de l'Arxiu Diocesà de Girona, que conté el procés incoat el 7 de novembre de 1353 per la cúria episcopal de Girona contra fra Ponç Pagès, fra Guillem Tomàs i fra Ferrer Rossés, monjos del monestir de Sant Miquel de Cruïlles.

Aquesta recerca neix amb la voluntat d'elaborar un estudi històric d'un procés criminal sorgit d'una institució pràcticament desconeguda i mancada de monografies fins ara, la cúria episcopal de Girona, el seu funcionament i els diversos actors que hi participen. Tot sota un codi jurídic propi, el dret canònic. Això no obstant, hem de ser conscients que estem davant d'una obra resultat d'un treball de final de màster, fet que impossibilita fer un estudi exhaustiu i complet d'aquesta institució. Així, doncs, el que es procurarà és obrir una escletxa de llum en un espai ignot sobre la base d'un procés concret, però que pot establir unes bases a futures investigacions.

És sota aquest pretext que s'han establert els objectius següents: estudiar el tribunal episcopal de Girona a través del procés de 1353 com a institució i els seus procediments en un cas criminal; a més, a partir de les fonts estudiades, es vol conèixer la realitat del monestir en plena crisi del segle XIV i les problemàtiques que en van resultar. Finalment, amb els nombrosos testimonis i els detalls que s'aporten al llarg dels textos conservats, ens és possible aproximar-nos a les relacions que s'establien entre el monestir i les poblacions amb les quals tenia vincles.

1.2. METODOLOGIA

El primer pas per poder assolir aquests objectius ha consistit en la consulta i transcripció del manuscrit del procés, conservat a la secció de Processos de l'Arxiu Diocesà de Girona, un arxiu molt ric en documentació.² Un cop s'han consultat els inventaris i localitzat el ma-

2. El màxim exponent del coneixement i el treball de l'Arxiu Diocesà de Girona fou el doctor Josep Maria Marquès i Planagumà, que des del 1980 fins a la seva mort el 2007 en fou el director. Entre la seva vasta bibliografia, composta per aproximadament 170 títols, es poden destacar: *Pergamins de la mitra: 881-1687*, Girona, Generalitat de Catalunya, Servei d'Arxius, Patronat Francesc Eiximenis, 1984; *El cartoral de Santa Maria de Roses*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1987; *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona*, s. IX-XIV, Barcelona, Fundació Noguera, 1993; *Arxiu Diocesà de Girona. Guia-inventari*, Girona, Diputació de Girona i Bisbat de Girona, 1998. Amb la participació del mateix autor:

nuscrit en qüestió,³ s'ha procedit a la seva transcripció seguint els postulats de l'edició de textos que marquen la paleografia i la diplomàtica. En aquest punt, s'ha optat per dividir el procés en petites unitats, numerades, a partir de la seva naturalesa jurídica, sempre respectant el manuscrit original. Així, doncs, cada unitat s'anuncia amb la seva numeració, seguida d'un encapçalament on consta la datació, un breu regest i la referència arxivística.

A continuació, s'ha elaborat una base de dades convenient on consta el testimoni, el lloc d'origen, la relació amb els fets que es jutgen i la informació més rellevant que s'aporta. En aquest punt, les contradiccions entre testimonis no són gaire nombroses, fet que facilita una comparació de les diferents declaracions i ens permet contraposar les diverses informacions que es declaren fins a arribar a teixir una xarxa narrativa en la qual els testimonis es complementen entre ells i crear, així, un únic relat final.

A més, han estat seleccionats un seguit de documents —un total d'onze— que, sense aparèixer directament en el manuscrit del procés, s'ha considerat que hi tenen una relació important, ja que complementen molts dels aspectes que es tracten i, per tant, enriqueixen i amplien l'estudi. Igual que el procés en si, provenen de l'Arxiu Diocesà de Girona, primordialment del fons de les *Lletres episcopals* i el *Notularum*, i abracen un arc cronològic comprès entre novembre de 1345 i juny de 1383. Aquests documents, emesos amb trenta-vuit anys de diferència, amb el procés a l'equador, tal com exposarem en la descripció de les fonts complementàries, han estat seleccionats sobre la base de la informació que aporten relacionada amb el procés o amb els protagonistes d'aquest estudi.

Finalment, l'estudi s'ha nodrit d'una àmplia bibliografia, un dels punts més difícils d'afrentar, a causa del buit historiogràfic sobre la justícia eclesiàstica i episcopal al Principat, però que alhora ha motivat la present recerca. I és que ens hem trobat davant d'una extensa

Josep Maria MARQUÈS I PLANAGUMÀ i Jaume DE PUIG I OLIVER, *Lletres del bisbe de Girona. Segle XIV*, vol. I (n. 1-620), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007. En aquesta obra només s'editen les lletres en català. Josep Maria MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *El 'Cartoral de Rúbriques Vermelles' de Pere de Rocabertí, bisbe de Girona (1318-1324)*, ed. a cura de Jaume de Puig i Oliver i Albert Serrat i Torrent, Barcelona, Fundació Noguera, 2009; «Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona», *Arxiu de Textos Catalans Antics* (Barcelona, Fundació Jaume Bofill), núm. 32, 2017-2019, p. 7-479. Vegeu també: Elvis MALLORQUÍ GARCIA, *El llibre verd del bisbe de Girona, 1362-1371*, Girona, Diputació de Girona, 2011.

3. ADG, Processos medievals, n. 274.

bibliografia sobre jurisdicció, però pràcticament tota està dedicada a la justícia i als processos criminals seculars, qüestió que tractarem més extensament en l'apartat sobre l'estat de la qüestió. Això no obstant, totes les obres consultades ens han permès tenir una imatge del funcionament de la cúria episcopal de Girona en un procés criminal, amb les semblances i les diferències respecte dels tribunals laics.

1.3. FONTS

Com ja s'ha apuntat, per elaborar aquest estudi històric s'han utilitzat diverses fonts, la principal de les quals és el manuscrit del procés. A més, hem usat altra documentació, que anomenarem fonts complementàries i que, en la seva majoria, correspon a cartes expedides des de la cúria del bisbe de Girona adreçades al monestir de Sant Miquel de Cruïlles. Tots els documents consultats es guarden a l'Arxiu Diocesà de Girona, en el qual es conserva molta de la documentació de la diòcesi gironina des del segle IX fins a l'actualitat i on es preserva tota la informació necessària per a l'estudi d'aquella diòcesi.

1.3.1. *El procés*

El manuscrit 274 forma part de la secció de la cúria, dins de la sèrie de Processos, amb més de 500 manuscrits d'època medieval, conservats a l'Arxiu Diocesà de Girona. Aquest manuscrit és, com ja s'ha anunciat, la font principal del nostre estudi. El registre està escrit sobre paper, fet comú en els processos.⁴ Es compon de 34 folis de 21,5 cm d'alçada per 15,5 cm d'amplada cadascun. El volum no té ni filigranes ni pautes; així mateix, no hi ha una regularitat uniforme en la distància de l'interlineat, és a dir, la separació entre les línies i la seva rectitud varia en funció de la mà que escriu, de l'escrivent i del fragment. A més, els únics símbols que hi localitzem corresponen a una mena de claudàtors d'una mida més gran que la de l'escriptura que ens marquen l'inici de cada nou testimoni i, en alguns casos, separen en blocs la declaració d'un mateix declarant.

A la coberta s'hi llegeix el que es pot considerar el títol del procés: *CLXIII.*⁵ *Inquisicio que tangit fratrem Guillem Thomàs, monachi*

4. Joan Anton RABELLA I RIBAS, *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, p. 15.

5. Numeració contemporània al procés, entenem que fa referència a l'ordenació original del manuscrit. Així mateix, un número 7 posterior, sota sistema numèric actual, tindria la mateixa funció. Finalment, a la portada actual hi consta el número 274.

de Crudiliis, et alios monachos quosdam. Més endavant ens aturarem en aquesta inscripció, que pot presentar alguna controvèrsia i necessita, per tant, algun aclariment, sobretot referent a la figura del monjo Guillem Tomàs. La coberta, com era habitual, reutilitza un pergamí que en el moment de l'enquadrernació ja no gaudeix de validesa legal, sigui per l'antiguitat o perquè en el moment de la redacció fou descartat. Aquest pergamí fa 23,5 cm d'alçada i 36 cm d'amplada i està malmès per les parts superior i inferior, cosa que en dificulta la datació. En vista de l'escriptura, podem datar-lo, de manera aproximada, a la primera meitat del segle XIV. El contingut d'aquest pergamí correspon a un testament atorgat, probablement, per una dona de Celrà, segons la informació que podem llegir en les parts conservades. Com a notari consta fra Pere Saló, sagristà de l'església de Celrà.

La informació continguda en el manuscrit processal es pot agrupar en quatre apartats diferenciats (vegeu la taula 1): el sumari (f. 1r-6v), la sentència (f. 7v-8r), les declaracions dels testimonis (f. 8r-33r) i el nomenament de procurador per Guillem Tomàs (f. 33r-34r). L'escriptura de tot el procés és una lletra gòtica catalana, molt cursiva, de tipus processal en l'inici, i després de tipus més notular, pròpia de mitjan segle XIV. Aquesta escriptura la podem observar en tots els fulls pertanyents a la declaració de fra Ponç Pagès, l'acusat, i en la sentència, probablement redactats per l'oficial Galceran de Montcorb. Utilitza una cursiva processal pura, amb un traç fi i un interlineat d'aproximadament 1 cm. Les pàgines redactades per aquest oficial estan escrites en línia tirada i el nombre de línies per pàgina es manté regularment en les disset. En aquest primer apartat (f. 1r), hi trobem també la mà de Francesc Camps, escrivà de la cúria, que redacta l'obertura del procés amb una escriptura caracteritzada per un traç gruixut que podem emmarcar dins de l'escriptura gòtica catalana de tipus notular. En algun moment, aquesta escriptura de l'escrivà presenta alguns trets propis de l'escriptura gòtica bastarda. L'interlineat d'aquest fragment corresponent a l'obertura és irregular. Aquests dos primers moments processals formen un primer bloc del procés.

El segon bloc està format per la tercera part, que correspon a les declaracions dels testimonis (f. 8r-33r), i la quarta, corresponent al nomenament dels procuradors per a la causa contra fra Guillem Tomàs (f. 33r-34r). Aquest bloc comparteix una mateixa mà d'escriptura, que coincideix amb la de l'obertura del procés a l'inici del primer foli i que hem determinat que correspon a l'escrivà de la cúria Francesc Camps. L'interlineat que observem en aquests folis presenta una notable irregularitat, com passa amb el nombre de línies per pàgina, que oscil·la entre disset i vint.

Taula 1. Estructura del procés

1r bloc				
<i>Referència Apèndix</i>	<i>Foliació</i>	<i>Escrivà</i>	<i>Fase processal</i>	<i>Datació</i>
1	f. 1r	Francesc Camps	Obertura procés	—
2	f. 1r-6v	Galceran de Montcorb	Declaració de fra Ponç Pagès	07/11/1353
3	f. 7r-8v	Galceran de Montcorb	Sentència	23/12/1353
2n bloc				
4	f. 8r-33r	Francesc Camps	Declaracions dels testimonis	17/01/1354- 21/01/1354
5	f. 33r-34v	Francesc Camps	Nomenament procurador per fra Guillem Tomàs	—

Font: elaboració pròpia.

Els fulls del procés presenten una foliació actual amb números àrabs, escrita en llapis, al marge superior dret del recto. En conjunt, el manuscrit té un estat de conservació molt bo, a excepció del primer foli, a la meitat superior del qual el suport està malmès per forats i, en el recto, la lletra està parcialment esborrada. Així mateix, a partir del foli 24 fins al final, a la part dreta del recto i esquerra del verso, està afectat per marques d'humitat que, afortunadament, no afecten en cap moment el text ni la seva correcta lectura.

Pel que fa al text, les abreviatures són constants en el text escrit en llatí, majoritari en el manuscrit, contràriament al que succeeix als fragments en català, on l'ús d'abreviatures és quasi inexistent. D'altra banda, són constants les aparicions de paraules o fragments interlineats, principalment a partir del foli 8 recto, moment en què s'inicien les declaracions dels testimonis. Aquest fet el podem explicar per la voluntat de l'escrivà d'assimilar al màxim el text a la declaració oral que es reflecteix en la cursivitat de l'escriptura provocada per la rapidesa a l'hora de prendre nota de les declaracions. De la mateixa manera, també és a les intervencions dels testimonis on trobem el major volum de fragments ratllats, seguits, en la majoria de casos, de la correcció pertinent. Aquestes esmenes apareixen en doble format: quan és part d'un paràgraf però no tot sencer, es ratlla el fragment que es vol eliminar; en canvi, si l'escrivà vol ometre tot un paràgraf, acabat o inacabat, opta per una única línia ondulada que abraça tot el fragment.

La puntuació del text és molt simple i consisteix en barres inclinades cap a la dreta (/) i més llarga que una lletra, que en la majoria de casos equival a la posició actual de les comes, punts o dos punts. Això no obstant, la paraula que segueix la barra no comença en majúscula per la inexistència de normes que regulin l'ortografia. Per marcar l'inici d'un nou paràgraf, els escrivans utilitzen un símbol d'obertura de parèntesi, d'una mida més gran que les grafies i que abraça l'inici de la paraula. Aquests calderons inicials tenen una funció de control del text que facilita la lectura posterior per part dels oficials de la cúria, entre d'altres.

Pel que fa a la datació del manuscrit, es tracta d'un text judicial que necessitaria una cronologia clara per tal d'evitar problemes administratius i penals posteriors. Tanmateix, no sempre s'indica la data, com en el cas de la designació de procurador. En els casos en què sí que hi és, a la declaració de fra Ponç Pagès, la sentència i els testimonis, apareix clarament el dia i el mes, però no l'any, que trobem únicament al principi del procés i en el moment del canvi, en aquest cas, el 17 de gener. Cal tenir en compte que la datació és per l'Any de la Nativitat i que, per tant, el canvi d'any tenia lloc el 25 de desembre.

1.3.2. *Fonts complementàries*

El procés va més enllà del manuscrit principal, el qual reflecteix els passos administratius propis de l'àmbit judicial. Si fem una recerca exhaustiva en els fons de l'ADG, localitzem diversos instruments previs i posteriors al procés que, si bé no formen part directament del procediment judicial, sí que s'hi relacionen estretament. Aquests altres documents, a més, aporten dades sobre alguns fets i persones compareixents en el judici, però no en podem extreure informació sobre el funcionament de la cort judicial episcopal (vegeu la taula 2). Cal tenir en compte que en el procés apareixen referències escrites sobre un seguit de cartes que no hem pogut localitzar, però en el moment oportú de l'estudi se'n farà referència i se n'explicarà el contingut.

Així, doncs, la recerca del que anomenem fonts complementàries ha aconseguit resultats en dos fons. Tenim en compte els registres pertanyents al fons *Lletres episcopals* (1294-1620), en els quals el bisbe manava copiar totes les seves cartes oficials. Gradualment, s'hi començaren a inserir lletres dels vicaris generals, mentre deixaven d'entrar-hi les que, tot i ser del bisbe, no es referien al govern de la diòcesi, sinó a la jurisdicció temporal. D'aquí s'han extret un total de nou cartes, compreses entre el 1345 i el 1369, totes redactades en llatí i amb una extensió variable d'entre mig foli i un foli sencer. L'escriptura varia segons cada

Taula 2. Relació de les fonts complementàries

Referència Apèndix	Fons	Registre	Data	Foliació	Motiu de selecció
1A-1B	<i>Lletres episcopals</i>	U. 9	14/10/1345	f. 121v i 122r-122v	Cartes de queixa dels membres del monestir de Sant Miquel de Cruïlles i la parròquia de Santa Eulàlia de Cruïlles per manca d'avituallament.
2	<i>Lletres episcopals</i>	U. 13	16/09/1348	f. 28r	Nomenament de fra Pere Llapart com a prior del monestir.
—	<i>Lletres episcopals</i>	U. 16	02/09/1350	f. 186r-186v	Fra Ferrer Rossés apareix com a sagristà del monestir.
—	<i>Lletres episcopals</i>	U. 49	22/09/1363	f. 5r-5v	Fra Ferrer Rossés apareix com a electe i procurador del monestir de Sant Salvador de Breda.
3	<i>Lletres episcopals</i>	U. 51	06/08/1364	f. 38r-38v	Fra Ponç Pagès demana disculpes a fra Pere Llapart per les injúries rebudes.
4A-4B	<i>Lletres episcopals</i>	U. 54	04/06/1365	f. 56r-56v	Denúncia i monitòria contra fra Pere Llapart per no donar aliments a la comunitat.
—	<i>Notularum</i>	G. 47	01/09/1365	f. 67v-70v	Fra Ponç Pagès apareix com a monjo del monestir de Sant Miquel de Fluvià.
—	<i>Lletres episcopals</i>	U. 52	23/03/1369	f. 110v-111r	Suspensió de la condemna a fra Pere Llapart per part del vicari general i l'inquisidor.
—	<i>Notularum</i>	G. 61	18/08/1383	f. 52r-52v	Fra Ferrer Rossés apareix com a abat del monestir de Sant Salvador de Breda.

Font: elaboració pròpia.

carta, ja que eren copiades per escrivans diferents, la identitat dels quals malauradament desconeixem.

Aquestes cartes estan escrites en una escriptura catalana de tipus notular, amb algunes petites variants causades per l'empremta personal de

cada escriptor. Es tracta, en general, d'una escriptura gòtica cursiva que, per les característiques del document, té uns atributs similars als de l'escriptura de l'àmbit notarial. Presenta un elevat grau de cursivitat, i en alguns casos concrets mostra trets de l'escriptura bastarda, com són els traços inferiors de lletres com la «p» o la «s», acabats amb una punxa pronunciada. Cal tenir present que és al llarg d'aquests anys, dins el regnat de Pere el Cerimoniós, que es comença a introduir, dins el món notarial, l'escriptura bastarda provinent de França al territori de la Corona.⁶

L'altre fons on s'ha cercat és el *Notularum*, que conserva els registres dels notaris de la cancelleria episcopal. En aquests llibres s'hi enregistren tant les providències de l'oficial del bisbe com actes referents a beneficis, parròquies i confraries. No s'hi ha trobat cap referència al procés que aquí estudiem, però sí que hi hem localitzat dos documents referents al futur de dos dels monjos que hi estaven implicats.

Ambdós registres, afortunadament, foren inventariats per Josep Maria Marquès i Planagumà durant la seva tasca al capdavant de l'arxiu, fet que ens ha facilitat molt la recerca en aquests fons.⁷

Altrament, no hem oblidat consultar els diferents protocols de les notaries de les poblacions d'on eren originaris els testimonis o que tingueren una rellevància en els fets jutjats. Amb tot, no hem trobat cap notícia del que ens ocupa en aquest projecte. Tanmateix, sí que s'han pogut localitzar alguns dels actors principals o el seu origen, fet que ens permetrà conèixer més el subjecte.⁸ Cal afegir que, pel que fa a la notaria de Cruïlles, hi ha un buit documental entre l'any 1348 i el 1372.

Una recerca similar s'ha elaborat en el fons documental del monestir de Sant Miquel de Cruïlles, que es conserva a l'ACA,⁹ on tampoc s'ha localitzat cap pergami útil per a aquesta recerca, ja que pràcticament la totalitat de la documentació fa referència a l'administració de les propietats i els immobles. El fons de Sant Miquel de Cruïlles consta

6. Francisco M. GIMENO BLAY, *La escritura gòtica en el País Valencià después de la conquista del siglo XIII*, València, Universitat de València, 1985, p. 107.

7. *Lletres i protocols, regestos (U-1 a U-323)* i *Notularum (G-1 a G-183)*, 1294-1947 [en línia, Girona, Arxiu Diocesà de Girona. <https://www.arxiuadg.org/images/doc_text/Lletres-i-protocols.-Regestos-U-1-a-U-323.pdf> <https://www.arxiuadg.org/images/doc_text/Notularum.pdf>. [Consulta: 18 novembre 2020]

8. Aquests protocols notarials es conserven a l'Arxiu Històric de Girona, en el fons notarial del districte de la Bisbal d'Empordà. S'han consultat aquelles poblacions que estan relacionades amb el procés, sigui en els fets o en els actors, i ens hem cenyit als anys en els quals va tenir lloc. La Bisbal d'Empordà: 1636 (1353), 1 (28/12/1353-11/01/1355) i 1696 (06/02/1364-20/06/1365). Rupià: 477 (10/06/1353-24/12/1353), 558 (27/06/1353-27/08/1362) i 535 (25/12/1353-29/05/1354). Monells: 169 (29/12/1352-23/12/1353).

9. ACA, Monacals, Sant Miquel de Cruïlles.

de 361 pergamins, cosits entre ells i dividits en vint-i-dos rotlles, segons el domini territorial al qual fan referència. D'altra banda, el fet que hi hagi alguns pergamins de Sant Pere de Galligants als rotlles de Sant Miquel de Cruïlles, i a la inversa, permet afirmar que la confecció dels rotlles fou posterior a l'acta d'unió d'ambdós monestirs el 1592.

En efecte, com tota institució religiosa medieval, el monestir de Sant Miquel de Cruïlles tenia el seu propi arxiu,¹⁰ que restà al cenobi fins al 1592, moment en què es va annexonar al monestir gironí de Sant Pere de Galligants, la qual cosa va provocar el trasllat de la documentació a Girona per facilitar-ne l'administració. Hi restà fins a mitjan segle XIX, moment en què es traslladà a l'Arxiu de la Delegació d'Hisenda de Girona com a conseqüència del procés de desamortització eclesiàstica. Menys d'un segle després, el 1913, el fons cruïllenc fou transferit a l'actual localització, a l'ACA.

1.4. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Un aspecte fonamental en qualsevol estudi històric és elaborar prèviament una recerca bibliogràfica del que s'ha escrit abans sobre el tema investigat, creant així uns bons fonaments sobre els quals erigir la recerca. Aquesta empresa és la que ens obre una de les problemàtiques, però al mateix temps és un dels punts forts del nostre estudi.

El primer que cal tenir en compte és que en el moment de seleccionar la bibliografia l'hem acotat principalment, però no únicament, a obres referents a la justícia a la Corona d'Aragó i el dret català. Aquesta decisió s'ha pres sota el criteri de l'heterogeneïtat i variació de les jurisdiccions i el seu funcionament a cada territori. El problema sorgeix en cercar bibliografia sobre la jurisdicció eclesiàstica: és inexistent i normalment en trobem una breu pinzellada en obres de caràcter general i, inclús en aquests casos, es tracta el tema des d'un punt de vista secular, és a dir, la relació dels tribunals eclesiàstics amb la jurisdicció laica.

L'obra per excel·lència, *Història del dret català*,¹¹ està coordinada pel catedràtic d'història del dret Tomàs de Montagut i Estragués, i amb

10. AHG, Notaria de Cruïlles, n. 408, sense foliació. La menció a un arxiu apareix inserida en l'inventari dels béns del monestir de Sant Miquel de Cruïlles, l'any 1606. Ha estat parcialment treballat a Jaume de PUIG OLIVER, «L'inventari dels llibres de Jeroni Farrer de Sitjar, darrer prior del monestir de Sant Miquel de Cruïlles (1570-1609)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* (Girona, Institut d'Estudis Gironins), vol. 54, 2013, p. 409-428.

11. Tomàs MONTAGUT ESTRAGUÉS, Víctor FERRO i POMÀ i Josep SERRANO DAURA, *Història del dret català*, Barcelona, Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya, 2001.

la col·laboració dels doctors en història del dret Víctor Ferro Pomà i Josep Serrano Daura. Fou publicada l'any 2001 per la Universitat Obrerta de Catalunya. Aquesta obra mestra presenta la història del dret català des d'un punt de vista jurídic, dividint-la en dues etapes molts clares: abans i després del Decret de Nova Planta. Com ja s'ha anat anunciant, d'un total de 323 pàgines, són poques més de vint les que es dediquen al dret canònic i a la justícia eclesiàstica.

El mateix fenomen trobem al llibre del doctor en història del dret Víctor Ferro i Pomà *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*,¹² publicat per primer cop per l'editorial Eumo l'any 1987 i reimprès el 1993 i el 1999. És una obra excel·lent per conèixer el dret a Catalunya al llarg dels segles medievals i moderns, però se centra únicament en el dret i les institucions laïques. Certament dedica el breu capítol 3, amb una extensió de deu pàgines, a la jurisdicció eclesiàstica, però, tal com anuncia l'autor, posa el focus majorment en els conflictes entre la jurisdicció eclesiàstica i la secular i com es resolien.

Seguint amb la història jurídica, el 1989, la Fundació Noguera publicà, en quatre volums, el *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*,¹³ a cura del jurista i historiador Josep Maria Pons i Guri. Al llarg dels volums es concentren un gran nombre d'articles, publicats amb anterioritat, d'aquest autor sobre història jurídica, principalment sobre l'època medieval. La podem considerar una obra excepcional, on es tracten nombrosos i distints aspectes del món jurídic: fonts, tipologies documentals, actors, jurisdiccions, etc. Tanmateix, la dedicació a la justícia eclesiàstica és pràcticament inexistent, a excepció dels articles «Constitucions sinodals de Girona de la primera compilació»¹⁴ i «Constitucions conciliars tarraconenses (1229-1330)»,¹⁵ on s'exposen les bases del dret sorgit del Concili Laterà IV a Catalunya.

Així mateix, l'any 2011, el doctor en història moderna Valentí Gual i Vilà publicà, dins la col·lecció «Episodis de la Història», amb

12. VÍCTOR FERRO I POMÀ, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1999.

13. JOSEP M. PONS I GURI, *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona, Fundació Noguera, 1989.

14. JOSEP M. PONS I GURI, «Constitucions sinodals de Girona de la primera compilació», a: *Recull d'estudis...*, vol. II, p. 81-222. Publicat per primer cop a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* (Girona, Institut d'Estudis Gironins), núm. 18 (1966), p. 49-212.

15. JOSEP M. PONS I GURI, «Constitucions conciliars tarraconenses (1229-1330)», a: *Recull d'estudis...*, vol. II, p. 223-388. Publicat per primer cop a *Analecta Sacra Tarraconensis* (Barcelona, Balmesiana), vol. 47.1-48 (1974-1975), p. 65-128 i 241-363.

el número 324, l'obra *L'exercici de la justícia eclesiàstica. Poblet, segles XV-XVII*.¹⁶ La veritat és que, lluny d'explicar el funcionament de la justícia eclesiàstica, i menys de l'episcopal, sí que fa un viatge pràctic per l'actuació d'aquesta jurisdicció, amb l'exemple del monestir de Poblet, en diversos escenaris al llarg de l'època moderna. Posem en valor aquesta publicació pel fet de ser de les úniques mostres de justícia eclesiàstica en el territori català de què disposem.

Més recentment, l'any 2017, es va publicar, per part de l'editorial Brepols, el llibre *Crime, châtement et grâce dans les monastères au Moyen Âge (XIIe-XVe siècle)*,¹⁷ d'Élisabeth Lusset, investigadora del LAMOP (Laboratoire de Médiévisistique Occidentale de Paris). Aquesta obra és d'un gran valor per a l'estudi de la criminalitat dins els monestirs i les seves conseqüències, atès que mostra el funcionament de la justícia eclesiàstica dins els ordes religiosos, principalment al segle XIII a Anglaterra i França. Per consegüent, esdevé una obra de referència per estudiar la criminalitat i la justícia dins el món eclesiàstic.

Pel que fa a edicions de processos criminals, la primera obra important, *Sempre han tingut bec les oques*,¹⁸ de Joaquim Miret i Sans, va ser publicada el 1905. Presenta un seguit de processos criminals i fa un breu estudi de cadascun. L'any 1986, Maria Dolors Farreny i Sistac publicà *Processos de crims del segle XV a Lleida. Transcripció i estudi lingüístic*,¹⁹ que completà amb la publicació, l'any 2004, de la tesi doctoral titulada *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI*.²⁰ Tal com denoten els títols, aquests estudis treballen processos criminals des de l'àmbit lingüístic, sense entrar en la institució judicial. Així, en la mateixa línia, Juan Anton Rabella Merino publicà, el 1998, l'obra *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat: procés criminal barceloní del segle XV*,²¹ que, com que el seu autor és filòleg, se centra principalment en un estudi lingüístic, però l'acompanya d'una rica anàlisi jurídica, essencialment sobre l'elaboració i l'estructura d'un procés criminal.

16. Valentí GUAL I VILÀ, *L'exercici de la justícia eclesiàstica. Poblet, segles XV-XVII*, Barcelona, Dalmau Editors, 2011, col·l. «Episodis de la Història», núm. 324.

17. Élisabeth LUSSET, *Crime, châtement et grâce dans les monastères au Moyen Âge (XIIe-XVe siècle)*, Turnhout (Bèlgica), Brepols, 2017.

18. Joaquim MIRET I SANS, *Sempre han tingut bec les oques*, ed. a cura d'Alba Dedeu, Barcelona, Adesiara, 2010.

19. Maria Dolors FARRENY I SISTAC, *Processos de crims del segle XV a Lleida. Transcripció i estudi lingüístic*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1987.

20. Maria Dolors FARRENY I SISTAC, *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2004.

21. Joan Anton RABELLA I RIBAS, *Un matrimoni desavingut...*

Si posem la mirada sobre els processos de la cúria episcopal gironina, cal esmentar la breu pinzellada que Josep Maria Marquès fa sobre la seva organització i la família del bisbe.²² El mateix autor, a l'article «Processos anteriors al 1500 de l'Arxiu de Girona», publicat l'any 2003 als *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, fa un repàs al procés judicial com a font històrica prèvia al segle xv.²³ A més, en relació amb processos concrets, disposem dels treballs d'Eduard Sierra i Valentí, «Un procés d'inquisició a Girona (1447)», «Processos per incontinència, concubinatge i abusos en l'Arxiu Diocesà de Girona» i «Clergues violents a Mieres: un procés medieval de l'Arxiu Diocesà de Girona (1359)»;²⁴ tanmateix, aquest autor generalment es queda en el contingut, en els successos jutjats, sense entrar en el funcionament de l'administració de la justícia.

En darrer terme, totes les obres presentades fins ara fan referència a la justícia secular i als processos que hi tingueren lloc, de manera que ens trobem davant d'un gran buit d'estudis sobre justícia eclesiàstica, més enllà del monogràfic d'Élisabeth Lusset.

22. Josep Maria MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Una història de la diòcesi de Girona*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007.

23. Josep Maria MARQUÈS I PLANAGUMÀ, «Processos anteriors al 1500 de l'Arxiu de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* (Girona, Institut d'Estudis Gironins), núm. 44 (2003), p. 145-178.

24. Eduard SIERRA I VALENTÍ, «Un procés d'inquisició a Girona (1447)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* (Girona, Institut d'Estudis Gironins), núm. 46 (2005), p. 131-158; «Processos per incontinència, concubinatge i abusos en l'Arxiu Diocesà de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* (Girona, Institut d'Estudis Gironins), núm. 48 (2007), p. 83-126; «Clergues violents a Mieres: un procés medieval de l'Arxiu Diocesà de Girona (1359)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* (Girona, Institut d'Estudis Gironins), núm. 56 (2015), p. 75-96.

El crim i la violència era, a la societat medieval, una realitat i una pràctica completament normalitzada. Però, i dins els monestirs? Com i per què un monjo podia voler planejar un assassinat? Quins mecanismes tenia l'Església per fer front a una acció com aquesta? A aquestes i moltes altres preguntes són les que aquest llibre dona resposta. Ens situem al 5 de maig de 1353, al monestir de Sant Miquel de Cruïlles, on els fets ocorreguts aquell dia, i potser també d'anteriors, acaben en un procediment criminal a la cúria episcopal de Girona. La present obra analitza, mitjançant l'estudi històric d'aquest cas, la criminalitat dins les parets del món monacal i quines eren les particularitats i els motius que ho provocaven. Tanmateix, uns fets així no podien quedar impunes; per això, també s'analitza l'estructura i el funcionament de la cúria episcopal de Girona, una jurisdicció fins ara mancada de monografies. En definitiva, un viatge que mostra el costat fosc de la societat medieval i els mecanismes de les institucions per evitar-ho.

TEXTOS I ESTUDIS DE CULTURA CATALANA

Publicacions de l'Abadia de Montserrat